

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Fama's lofzang: bij het feestelijke afscheid van Dr. Piet Verkruijsse van de leerstoelgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde

Biemans, J.

Publication date

2010

Document Version

Final published version

Published in

2701||2008: huldebundel voor Piet Verkruijsse. - 2e ed.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Biemans, J. (2010). Fama's lofzang: bij het feestelijke afscheid van Dr. Piet Verkruijsse van de leerstoelgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde. In *2701||2008: huldebundel voor Piet Verkruijsse. - 2e ed.* (pp. 61-84). [Leerstoelgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde]. <http://issuu.com/bookhistory/docs/piet201>

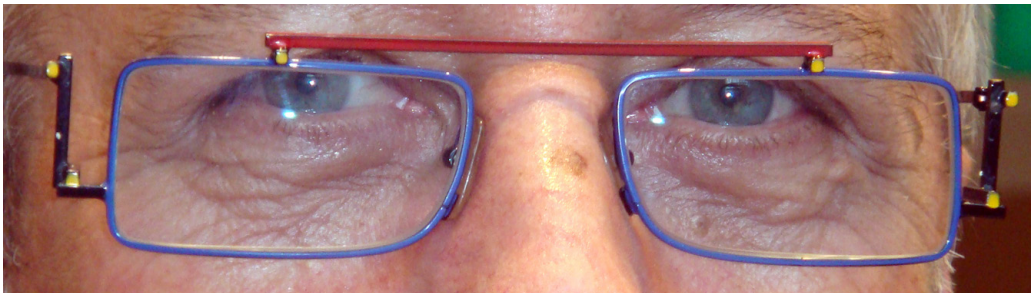
General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

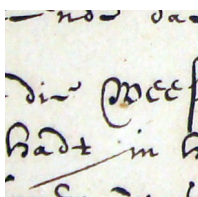
Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

2701 |

| 2008

61

FAMA'S LOFZANG

*bij het feestelijke afscheid van Dr. Piet Verkruijse
van de
Leerstoelgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde*

— Jos Biemans —

In de afgelopen dertig jaar ben ik in Nederland en daarbuiten in heel wat bibliotheken met een verzameling handschriften te gast geweest en heb ik daar kortere of langere tijd voor onderzoek mogen werken. Als conservator word je nogal eens uitgenodigd om een kijkje te nemen in het handschriftenmagazijn van collegae. Natuurlijk komen er handschriften uit de kasten, pratend over van alles en nog wat: de verwerving van bijzondere stukken, de beste omstandigheden voor passieve conservering, problemen met actieve conservering, de identificatie van Nederlandstalige teksten in handschriften en vooral op middeleeuwse fragmenten, enz. Soms lukt het om elkaar te helpen. Vrijwel overal heeft men er een kast met stukken die nog eens goed bekeken moeten worden voordat ze in de collectie kunnen worden opgenomen. Meestal is de herkomst van een doos met brieven, van een map met manuscripten, van een stapeltje alba amicorum, van een envelop met middeleeuwse fragmenten of van een band met een of meer handgeschreven teksten volstrekt onbekend. Vaak gaat het

om zaken die onder het bewind van vorige conservatoren verworven of in elk geval binnengebracht zijn. Ook bij ons, bij de handschriften van de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam, is er zo'n kast. Bij gelegenheid gaat er iets uit, dat vervolgens in de eigen collectie wordt opgenomen dan wel aan een andere instelling wordt overgedragen omdat het daar beter op zijn plaats is. Om je opvolgers niet op te zadelen met nieuwe achterstanden komt er in principe niets bij.

Hoe lang die gelige hoornen of perkamenten band met die vrij forse beschadigingen aan de rug en de platten in onze kast 'oud zeer' gelegen heeft, weet ik werkelijk niet. Ik heb een vage herinnering dat de antiquaar en boekhistoricus Paul Valkema Blouw (1916-2000) me een paar jaar na mijn aantreden in Amsterdam (in 1991) vroeg of ik een perkamenten band met allerlei gelegenheidsdichten had aangetroffen in het handschriftenmagazijn. Zo'n bundel had hij blijkbaar aan mijn voorgangster overhandigd. Ik had het stuk nooit gezien, maar toen ik op een goede dag, in 2002 of zo, de genoemde band uit de oud-zeer-kast pakte voor inspectie, had ik een bundel gelegenheidsgedichten in mijn handen. Het bleek te gaan om een verzameling zeventiende-eeuwse berijmde teksten, vaak ondertekend met N. Seep, Niclaes Seep dan wel C. of Claes Seep, terwijl ook de spelling Nikolaas en Nicolas op of in de band voorkomt. De inhoud stemt dus overeen met wat op de rug, over de versiering in goudopdruk heen, geschreven is in een mengelmoes van Spaans en Portugees: "Nicolas Seept Poesias Varias Con Laminas Original Olandes M.S.". Uitvoeriger is de gedrukte titel die aan de inhoud zelf voorafgaat: "Verscheide gedichten, bestaande in: Minne, Lof- en Eer-Rymen, Bruilofs-Dichten, Sonnetten, Lijk- en Graf-Dichten, Mengel-rijm en Sangen. Door Nikolaas Seep. In Amsterdam, des Jaars 1650" (p. 1; [Zie afb. 2](#)). De datering en lokalisering van de bundel leveren dus geen problemen op, hoewel het jaartal enige toelichting behoeft. Veel gedichten zijn apart gedateerd, de vermelde jaartallen liggen tussen 1634 en 1660. Het meest waarschijnlijk lijkt, dat de auteur omstreeks het op de titelpagina vermelde jaar 1650 begonnen is zijn reeds bestaande pennevruchten bijeen te brengen en daar later nieuw werk aan heeft toegevoegd.

Bovenvermelde feiten zijn eenvoudig vast te stellen en natuurlijk had ik het handschrift diepgaand kunnen bestuderen. Maar hoewel conservatoren van de Bijzondere Collecties onderzoek verrichten en publiceren, behoort dat niet tot onze primaire taken. Dat geldt dus ook voor de twee conservatoren van de handschriftencollectie waarin zich stukken bevinden van 3000 voor Christus tot 2000 na Christus. Wij houden ons bezig met de collectie als geheel, maar zijn beiden mediëvist en geen specialist

in zeventiende-eeuwse zaken. Dat alleen is al een reden om de bestudering van het Seep-handschrift aan anderen over te laten. Eén van de taken die we vervullen, is stukken of collecties onder de aandacht te brengen van specialisten buiten de bibliotheek, onderzoekers aan de eigen universiteit en van elders, in binnen- en buitenland. Dat kan al direct gebeuren bij nieuwe aanwinsten, maar ook bij stukken die al lang in de collectie aanwezig zijn en waarvan je het vermoeden hebt dat ze van belang kunnen zijn bij lopend of aangekondigd onderzoek.

Als ‘tweede- of derdehands ontdekker’ van het handschrift-Seep vervulde ik mijn intermediaire rol door de bundel voor te leggen aan de collegae historisch-letterkundigen van de Faculteit Geesteswetenschappen. Piet Verkruijse, toen nog geen collega-conservator bij de Bijzondere Collecties, maar wel al jaren collegadocent bij de leerstoelgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde, hapte toe. Na een verkennend onderzoek volgde strategisch overleg met schrijver dezes om de plannen verder uit te werken. Piet stopte een verse pijp, stak er de brand in en besloot de bundel in 2003 met een werkgroep studenten Historische Nederlandse Letterkunde te gaan bestuderen. Tussen twee trekjes pijptabak door, bijna terloops maar met twinkelende oogjes, merkte hij op dat ik dan natuurlijk wel moest begrijpen dat zo’n onderzoek niet mogelijk was zonder dat de groep beschikte over een cd met scans van, voorlopig in elk geval, die delen van het handschrift die als eerste onderzocht zouden worden... En na een volgend trekje aan de pijp: de rest kon later wel worden toegevoegd. Een fijn rookwolkje kringelde omhoog.

Daar zat wat in en ja, Piet houdt nu eenmaal meer van een schoon scherm dan van weer een stapel (foto-)papier die de kast uitpuilt. Perfecte, vrijstaand gemaakte afbeeldingen waarop van elk blad de randen zichtbaar zijn, waren niet nodig voor het onderzoek. Met hulp van Paul Dijstelberge werden prima scans aangeleverd en de groep ging aan de slag onder de bezielende leiding van Dr. Piet. In 2006 werd het onderzoek vervolgd in de module Geschiedenis van de Leescultuur van onze leerstoelgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde. De bundel was inmiddels in 2003 ingeschreven in het aanwinstenregister, had de signatuur hs. XXX A 100 gekregen, met daarbij de aantekening “mogelijk afkomstig van Paul Valkema Blouw”.

Onderzoeksresultaten bleven niet uit en werden na verloop van tijd – nog in voorlopige vorm – gepresenteerd op de door Piet Verkruijse beheerde site van de leerstoelgroep.¹ Een van de daar te vinden belangrijke documenten is het uitvoerige verslag door Peter J. Groeneveld van zijn ‘Manuscriptologisch onderzoek aan het manuscript Amsterdam hs. XXX A 100: ‘Verscheide gedichten enz.’

door Nicolaas Seep. Eindopdracht van de module Geschiedenis van de Leescultuur', voltooid in juni 2006. Peter Groeneveld is een van de studenten die ik als een der beheerders van het handschrift steeds heb kunnen helpen bij hun werk, want ook al waren er de scans, voor boekhistorisch onderzoek is het handschrift zelf geregeld op tafel gekomen. Vanzelfsprekend meldde ik ook aan Piet wat ik bij toeval tegenkwam en wat mij van belang leek voor het Seep-onderzoek, waarover aanstonds meer. Van de resultaten van de werkgroep heb ik natuurlijk dankbaar gebruikgemaakt bij het schrijven van dit opstel voor Piet.

Nu eerst iets over Claas Seep, heel kort, want alle informatie staat op de genoemde site keurig bij elkaar geplaatst in een biografisch overzicht door Jiska Kniep. Uit het handschrift blijkt dat Nikolaas Seep geboren werd op 28 mei 1616 en dat hij in 1646 te Weesp in het huwelijk trad met de toen twintigjarige Elizabeth Sloot, dochter van Gijsbert Sloot, schepen en weesvader van Weesp. Zij kregen vijf kinderen, eerst vier dochters (Judith, Johanne, Cathryn en Eva) en vervolgens eindelijk een zoon. Het handschrift bevat op p. 325 (afb. 3) een gedicht op de geboorte van deze zoon, Arent of Arnold, met daarboven een flinke afbeelding van een huisgezin bestaande uit man en vrouw, vier dochters en een zoon: Seeps al sinds lang gekoesterde toekomstbeeld?

Claas Seep was apotheker te Amsterdam, behoorde tot de doopsgezinden en werd er op 20 januari 1670 begraven in de Nieuwe Kerk.² Seep moet goed in zijn slappe was gezeten hebben, want in 1638 liet hij een jacht bouwen. Voor de scheepsbouwer, Jan Machielse Groen, schreef hij een fraai gedicht waarin hij zijn dank tot uitdrukking bracht (hs.-Seep, p. 303). Blijkbaar was Seep zeer in zijn sas met zijn boot, want er volgden dat jaar nog meer gedichtjes van zijn hand over schepen en schippers. Ook bezat hij een bescheiden hofstede, genaamd 'Sloot-wijk', een verwijzing naar de familienaam van zijn vrouw; Seep schreef er een gedichtje over (Seep-handschrift, p. 294). Jilles Eijking heeft onderzoek gedaan naar een buiten met de naam Slootwijk en kwam uit in Baambrugge, in de huidige gemeente Abcoude (zie de Seep-site, onder 'Commentaar, Kabinet der juffrouwen, Weesp'). Toch zou het mij niet verbazen als ooit informatie gevonden zou worden over een hofstede Slootwijk te Weesp. Niet alleen is er de verwijzing naar de Weesper schoonfamilie Sloot, veel gedichten hebben een datering waaraan is toegevoegd "in Weesp", ter onderscheiding van "in Amsterdam". Bovendien is de zoon van het echtpaar Seep is in Weesp geboren.

Seep was behalve apotheker ook dichter, vooral gelegenheidsdichter. Over de dichter Seep weten we in feite tot nu toe meer dan over de apotheker. Hij nam de pen ter hand bij

geboorte, huwelijk en overlijden van familieleden, vrienden en kennissen. Hij schreef voor of over bekende tijd- en stadgenoten, waarvan hij sommigen wel en anderen niet persoonlijk kende. Hij schreef over zijn Amsterdam en over Weesp, de stad waaruit zijn vrouw afkomstig was. Uit diverse bronnen blijkt dat hij contacten onderhield met andere dichters van zijn tijd, zoals Reyer Anslou, Jacob Heijbloq en vooral Jan Zoet en Jan Harmens Krul; waarschijnlijk behoorde hij tot hun beider kring van dichters (zie de bijdragen van Adri Markus en Janneke Weijermars op de Seep-site). In 1649 noemt hij zich “cozijn” (neef) van niemand minder dan Joost van den Vondel. Diverse gedichten van Seeps hand zijn vanaf 1639 in druk verschenen, als onderdeel van een katerntje gedichten bij een huwelijk, als lofzang in bijvoorbeeld dichtbundels van Krul of opgenomen in andere verzamelbundels (zie voor een mooi overzicht de subjectieve bibliografie op de Seep-site). Seeps devies – al ten minste vanaf 1636 – was “Ick leef in de bladeren”. Mogelijk zijn deze woorden polyinterpretabel en betekenen zij zowel dat hij in de literatuur actief was als in de wereld van planten en kruiden, kortom als apotheker. Ook de woorden “Liefde verblijt” komen we soms tegen, zowel in het handschrift als in uitgaven van zijn werk, als toevoeging aan zijn naam.

Rond 1650, zoals gezegd, moet hij begonnen zijn met de samenstelling van zijn bundel verzamelde gedichten. Het handschrift bestaat uit katernen van dubbelbladen papier met royale afmetingen; het boekblok meet 420 bij 275 mm. Recentelijk is de bundel met potlood gepagineerd van 1 tot en met 422. Het schrift, vrijwel overal een typisch Hollands lopend letterschrift (dus niet Italiaans, zoals Peter Groeneveld schrijft), is van één hand. Hier en daar is voor eigen-namen gebruikgemaakt van een Italiaans letterschrift, terwijl vooral opschriften geschreven staan in een gotisch, ook wel Duits genoemd, fractuurschrift.

Alle teksten zijn geschreven in een bruinzwarte inkt. Groeneveld is voorzichtig met het identificeren van die schrijfhand met de hand van de auteur van de teksten. Hij wijst er terecht op, dat daarover alleen zekerheid kan worden verkregen wanneer er een ander stuk bekend is, waarvan vaststaat dat Seep het zelf geschreven heeft, zoals een eigenhandige brief. Hij oppert voorts de mogelijkheid dat Seep iemand heeft ingehuurd voor het schrijfwerk. Het is inderdaad denkbaar dat hij zijn gedichten door een professionele kopiïst, of beter: een schoonschrijver, heeft laten neerpennen. Maar dat impliceert dat hij na de eerste verzamelfase rond 1650 de bundel verscheidene keren naar deze schoonschrijver heeft moeten brengen om nieuwe gedichten te laten toevoegen. Bovendien, het schrift laat zien dat de schrijver weliswaar over een vaardige en op het eerste

gezicht regelmatig hand beschikte, maar het resultaat is mijns inziens eerder netschrift dan schoonschrift en zeker geen kalligrafie van een echte schrijfmeester. Vooral de kapitalen of 'voorletteren' zijn hier en daar ronduit knullig (zie de afbeeldingen 3, 4, 5 en 10), terwijl dat nu juist de letters zijn waarbij echte kalligrafen hun meesterschap kunnen etaleren. Tegen het einde van mijn bijdrage zal ik nog even terugkomen op de vraag wie het handschrift geschreven kan hebben.

De inhoud van de bundel is thematisch geordend in tien afdelingen, waarvan het begin steeds gemarkeerd wordt door een opschrift dat met behulp van een zetsel van losse loden letters op het papier gedrukt is (zie de afbeeldingen 2 en 5). Te oordelen naar de diepe moet in het papier is dat gebeurd met behulp van een drukpers, anders gezegd: op verschillende plaatsen in het handschrift is sprake van hoogdruk! Ook de inkt is anders: het is diepzwarte drukinkt en niet de bruinzwarte galnoteninkt waarin de teksten zijn neergeschreven. De eerste afdeling heeft geen opschrift, maar begint direct na de eveneens gedrukte 'titelpagina' en bevat toneelwerk; dat zal wel de verklaring zijn voor het feit dat toneel ontbreekt in de opsomming van de gedrukte titelpagina. Maar als we de gedrukte titels vergelijken met de opgave van de titelpagina, blijken er nog meer verschillen:

1. Titelpagina, genoemd worden Minne, Lof- en Eer-Rymen, Bruilofs-Dichten, Sonnetten, Lijk- en Graf-Dichten, Mengel-rijm en Sangen, maar in feite volgen eerst enkele korte toneelspelen; p. 5-18 (zie afb. 2)
2. Minne-Rymen; p. 21-60
3. 't Kabinet der Hollandsche Juffrouwen; p. 61-92
4. Harders Minne-Zangen; p. 93-156
5. Bruilofs-Gedichten; p. 157-236 (zie afb. 5)
6. Geboort'-Vermaninge; p. 237-274 (met eerst een spel over de geboorte van Christus uit 1640, p. 238-250)
7. De Lusthoven der voornaamste Heeren Gebouwen in Hollandt; p. 275-294
8. Sonnetten; p. 295-314
9. Mengel-Rymen; p. 315-380
10. Lyk- en Graf-dichten (titel gedrukt op een ingeplakt strookje papier); p. 381-421.

Kennelijk biedt de titelpagina meer een globale omschrijving van de inhoud dan een precieze opsomming van de verschillende tekstgenres conform de opschriften boven de diverse afdelingen.

Behalve gedrukte opschriften bevat deze bundel met handgeschreven teksten nog enkele andere bijzonderheden. Tussen de

verschillende teksten, vaak boven het begin daarvan, zijn illustraties aangebracht (zie bijlage 4 – Inventarisatie van de illustraties – in het onderzoeksverslag van Peter Groeneveld op de Seep-site). Sommige illustraties bestaan uit prenten die uit andere bronnen zijn geknipt en in het Seep-handschrift zijn ingeplakt (een deel daarvan is er later echter weer uitgescheurd). Andere prenten daarentegen, zowel etsen als kopergravures, zijn rechtstreeks op het papier van het handschrift afgedrukt; de randen van de drukplaten zijn steeds goed zichtbaar in de moet. Deze afbeeldingen zijn vaak van uitstekende kwaliteit. Tot de makers van deze direct van de plaat gemaakte afdrukken behoort in de eerste plaats Claes Jansz Visscher jr., van wie zowel eigen voorstellingen als werk naar Abraham Bloemaert, Abraham Bosse en David Vinckboons/Hessel Gerritsz in het handschrift voorkomen. Verder vinden we werk van Jan van Goyen en Herman Saftleven, gereproduceerd door Hugo Allard (of Huijch Allardt). Naast hoogdruk is dus in het Seep-handschrift ook sprake van diepdruk. De gedrukte onderdelen in het handschrift zijn zonder meer intrigerend, want deze zijn aanleiding voor diverse vragen. We zouden graag willen weten hoe Seep gebruik kon maken van de originele drukplaten van verschillende graveurs! Nog onbekend is in welke drukkerij of in welk atelier hij de opschriften respectievelijk de bedoelde etsen en gravures in zijn handschrift kon (laten) afdrukken. Onduidelijk is of het om één dan wel twee werkplaatsen gaat; in elk geval was voor hoogdruk een geheel andere pers nodig dan voor diepdruk. Ik zal hier geen poging doen dergelijke vragen te beantwoorden. Dat laat ik graag over aan de specialisten.

Ook zijn er tekeningen in het Seep-handschrift, mooie tot prachtige tekeningen, zes in totaal. Drie daarvan bestaan uit met transparante dan wel dekkende verf ingekleurde tekeningen. Deze tonen achtereenvolgens het met de keizerskroon getooide wapen van de stad Amsterdam met twee leeuwen als schildhouder (p. 3), het heraldische wapen van Holland (maar dan verkeerd ingekleurd, want zonder pijlen en een zwaard in de poten van de leeuw zal het wel niet het generaliteitswapen zijn) met daaronder een tekening van een fors landhuis (p. 275, aan het begin van de afdeling over ‘Lusthoven’) en het wapen van Weesp (p. 319, tussen twee teksten met betrekking tot die stad). Dan is er een klein strookje papier met daarop een sierlijk getekende festoen of guirlande van bloemen, vruchten, worteltjes, knollen en bladgroenten, dat tussen het opschrift en de tekst van een ‘Minne-Brieff’ geplakt is (p. 24).

Ronduit schitterend zijn de tekeningen op de bladzijden 185 en 331. De eerste, in de afdeling ‘Bruilofs-Gedichten’, toont boven de “Sang-Rijm op de bruylofts dag van Seigneur Joachim tonporting en Juffr. Geertuyd’ voglesangh” een allegorische voorstelling

(afb. 4). We zien twee in elkaar grijpende handen, symbool voor eendracht en vriendschap. De handen zijn vanaf de polsen met elkaar verbonden door middel van twee niet knellende banden in de vorm van linten met sierlijke kwasten, in combinatie met de handen, vanzelfsprekend de liefdes- en vooral de huwelijksband symboliserend. Op de handen rust een – uiteraard door Amor – met twee pijlen doorschoten en tevens brandend hart, ongetwijfeld om aan te geven dat hier sprake is van een vurige liefde. Deze iconografie is vrij algemeen. Een grotendeels daarop gebaseerde voorstelling siert het titelblad van de uitgave van een bruiloftsspel van Claas Seep ter gelegenheid van een huwelijk op 9 januari 1639: “Echts Intree, Op ’t Huw’lijck vanden Eersamen Discrete Jongman Pieter Cornelissen Groenvelt. Ende d’ Eerbare Deugtrijcke Jonge Dochter Chirstina Ians. [...]. t’ Amsterdam, Gedruckt voor Ioost Hartgersz. Boeckverkooper, woonende in de Gast-huys-steegh, aen den Dam, 1639” (afb. 5).³ De drukker was Joost Broersz, gelet op de initialen ‘I.B.’ in het drukkersvignet op deze bladzijde. Dezelfde tekst komt ook voor in Seeps verzamelhandschrift, in het deel van rond 1650 (p. 178-182). Daar heet de bruid echter “Christina Mes”.⁴

We kunnen nog een stapje verder gaan. De directe bron voor deze tekening zou wel eens in het Seep-handschrift zelf gevonden kunnen worden. Tot tweemaal toe, op bladzijde 157, aan het begin van de afdeling ‘Bruilofs-Gedichten’ en boven het eerste gedicht in die reeks, als ook op p. 211 is direct vanaf een drukplaat één en dezelfde illustratie aangebracht. De afbeelding toont op een heraldisch schild onder andere Venus en Amor: het is een liefdesschild, zoals aanstonds zal blijken. Belangrijker in dezen is echter dat het schild gedekt is met heraldische wapenklederen en middenboven met vrijwel dezelfde voorstelling als de tekening op p. 185: de twee in elkaar grijpende handen en het brandende hart; de pijlen en de liefdesbanden ontbreken. Ten opzichte van deze prent zijn de handen in de tekening gespiegeld, dat wil zeggen dat de hand, waarvan de buitenkant zichtbaar is, op de prentafdruk rechts staat en in de tekening links. Gesteld dat dit schilddekkende detail van de prent inderdaad model stond voor de tekening op p. 185, dan is het begrijpelijk dat elk heraldisch element verdwenen is en dat de twee handen in de tekening uit wolken lijken te komen. Dergelijke wolken komen evenals één van Amors pijlen, ook voor in het zojuist genoemde drukkersmerk van Joost Broersz op het titelblad van Seeps Echts-Intree [...] (afb. 5).

Verrassend, althans voor mij, is dat de afbeelding van het liefdesschild, die we tweemaal aantreffen in het verzamelhandschrift van Seep, ook voorkomt in een andere gelegenheidsuitgave met zijn werk, nu voor een huwelijk op 11 oktober van 1639: “Minne-Wapen,

ofte Liefdens-Schilt, Op d'Echts intré vanden Eersamen Discreten Bruydegom Pieter Anthonissen Uytenhoven: En d' Eerbare Deughtrijcke Bruyt Maria Opzy. [...]. T Amsterdam, Voor Joost Hartgers, Boeckverkooper inde Gasthuys-steegh by't Stadt-huys".⁵ Die uitgave bevat twee teksten, waarvan de eerste eveneens voorkomt in het handschrift-Seep (p. 192-194). Opmerkelijk is echter, dat de tweede tekst, een zeven strofen tellend "Bruylofts-liedt. Stemme: Rosimont die lach ghedoocken. [incipit:] Honigbeytjes soete dieren / Roemers vande soetichey't, niet in het verzamelhandschrift te vinden is, hoewel die gelet op de ondertekening in de druk wel van onze apotheker is: 'C. A. Seep. Liefde Verblijt". Onderlinge vergelijking van de drie afdrukken leert dat die alle drie van een en dezelfde plaat getrokken zijn. Helaas heeft uitgever Hartgers niet vermeld bij welke drukker deze gelegenheidsdruk van de persen kwam. Dankzij de UR SICULA-database van collega Paul Dijstelberge kon echter op grond van een ornament op de titelpagina en enkele sierinitialen in de tekst worden vastgesteld welke drukker deze uitgave voor uitgever en boekverkoper Hartgers gedrukt heeft.⁶ Het gaat om Dominicus van der Stichel, die voor diverse uitgevers gewerkt heeft, onder wie ook Hartgers. Hebben we daarmee misschien een van de drukkers te pakken van wie Claas Seep een drukplaat kon lenen of in elk geval kon gebruiken voor het opnemen van illustraties in zijn verzamelhandschrift?

De tweede, werkelijk oogstrelende pentekening bevindt zich in de afdeling 'Mengel-Rymen', boven een tekst met als opschrift: "FAMAES-GALM, over de sierelijcke uijtgangh van Sr. Jan Artsen Snoeck En Aegje Willems met hun kinderen en kints kinderen na de bruijloft van Sr. Gerrit van Eijck den 18 april Anno 1638" (zie [afb. 6 en vergelijk afb. 1](#)). Het gedicht (p. 331-333) telt zeventien vierregelige strofen, gevolgd door het opschrift ("Fama", in Italiaans schrift) en nog eens vier strofen van eveneens vier regels elk, plus twee versregels ter afsluiting. Steeds zijn blijkens vermelding in margine twee strofen gewijd aan een telg met partner van het echtpaar Snoeck-Willems, soms betreft zo'n strofenpaar twee ongehuwde kinderen, zoals een broer en zus Snoeck. Een nazaat die in 1638 kennelijk in "oostindien" vertoefde, Aris Jansen Snoeck, krijgt één strofe, de volgende strofe is gewijd aan de jongste loten aan de stam, de kleinkinderen. Als de stoet voorbij is, dan neemt Fama het woord voor een "geluck wenschinghe", zoals in de marge is aangegeven: de wens dat deze stam verder zal mogen groeien zoals zij tot dan toe heeft gebloeid.

De voorstelling boven deze tekst is een vrouwelijke Fama, godin van zowel de roem als het gerucht, gevleugeld en daardoor vrij in de ruimte zwevend. Aan haar mond en ondersteund door haar

hooggeheven rechterarm en -hand houdt zij een sierlijk gebogen bazuin met een breed uiteinde dat is vormgegeven als een menselijk gelaat met wijd geopende mond. Te oordelen naar haar bolle wangen blaast zij ook daadwerkelijk op dit bijzondere instrument. Als om in evenwicht te blijven houdt zij in de hand van haar naar omlaag uitgestrekte linkerarm een met de keizerskroon versierd wapen van Amsterdam vast aan een breed gestrikt lint (*zie de afbeelding boven deze bijdrage*).

De drie genoemde tekeningen (zonder kleur) en vooral de laatste twee, zijn wonderen van tekentechniek, zo gedetailleerd en trefzeker. De tekeningen lijken mij gemaakt te zijn met dezelfde bruinzwarte inkt die ook voor het schrijven van de teksten gebruikt is. De verleiding is groot te zeggen dat ze van dezelfde hand zijn als van de schrijver van de teksten, en dus mogelijk het werk zijn van Claas Seep zelf. Tekenvaardigheid zou pas veel later onderdeel gaan uitmaken van de opleiding tot apotheker, enerzijds om de verschillen tussen planten beter in het oog te krijgen en anderzijds om goede botanische tekeningen te kunnen maken ten dienste van onderzoek of onderwijs. Had Seep zoveel talent, had hij uit zichzelf zo goed leren tekenen of had hij daarvoor een opleiding gevolgd? Of heeft iemand anders voor hem de tekenpen ter hand genomen?

Een conservator ziet veel door zijn handen gaan. Als waarnemend conservator van de Artis-Bibliotheek heeft Piet Verkruijsse sinds kort ook meer apen en andere specimina van fauna en flora voorbij zien komen dan in zijn gehele voorafgaande carrière als literatuurhistoricus en boekwetenschapper. Ik kreeg bij de Bijzondere Collecties van de UB-Amsterdam een convoluut met drie exemplaarboeken in handen, boeken met prachtige schrijffoorbeelden om de schoonschrijfkunst van af te kijken.⁷ In twee daarvan kwam ik een blad met een zeer verwante afbeelding van een vrouwelijke Fama tegen, maar dan gespiegeld. Uiteraard heb ik die informatie doorgegeven aan collega Verkruijsse, met als gevolg dat dit gegeven met een keurige noot vermeld wordt door Peter Groeneveld in zijn onderzoeksverslag op de Seep-site. Maar er is meer over te vertellen.

In feite bevat het convoluut de volgende drie uitgaven, alle samengesteld door Jan van den Velde, de beroemdste schoonschrijver en auteur van exemplaarboeken van zijn tijd:

- EXEMPLÆR-BOEC, Inhoudende Alderhande Gheschriften, Zeer bequaem ende dienstelyck voor de Joncheydt ende allen Lief-hebbers der Pennen: Int licht ghestelt Door Jan vanden Velde van Ant. Anno MDCVII (*zie afb. 7*). De titelpagina vermeldt voorts de naam van de graveur: 'Gerardus Gauw, Haerlemensis' en bericht dat het boek is "Gedruckt bij Henric Meurs, Schrijfmeester tot Amsterdam". Op dit

titelblad volgt, in het Amsterdamse exemplaar dat in mijn handen kwam, een blad met de voorstelling van Fama die in haar linkerhand een sierlijke bazuin vasthoudt en daar de woorden “vive la Plume” uitblaast, terwijl zij in haar rechterhand een lauwerkrans heeft waardoorheen vanuit de zonnestrallen de lijfspreuk van Jan van den Velde loopt: “Tleeft al vanden Velde” (afb. 8). Deze Fama zweeft hoog in de lucht. Ver daaronder, op de aarde, zijn vele colonnes gewapende militairen te zien die – onder aanvoering van een commandant in een rijtuig met vier paarden – optrekken naar een stad aan een laaggelegen horizon. Helemaal links, iets boven deze horizon is nog flauwtjes te zien dat het om Delft gaat, de stad waar Van den Velde rond 1592 heeft gewoond: “Delff”. De relatie tussen de godin die de lof van de pennekunst uitbazuint en de stad plus de militairen ontgaat me. Of is het de bedoeling duidelijk te maken dat men zich beter met de schrijfkunst kan bezighouden dan met oorlogsvoering, of, iets anders, dat met schoonschrijven meer roem valt te behalen dan met strijden?

- *Het eerste deel Der Duytscher ende Franscher Scholen EXEMPLAER-BOECK, Inhoudende twaelf verscheyden gbedichten, om alle maenden onder de School-kindere te gebruycken : Seer nut ende bequaem tot Voorderinge der selver, als ooc voor alle lief-bebbers der Pennen. Int Licht gbestelt Door Jan vanden Velde van Antwerpen, Françoische Schoolm. binnen de Wyt-vermaerde ende Konst-rycke Stadt Haerlem. Anno 1614.* Deze titelpagina vermeldt de naam van de graveur: “Gerardus Gauw, Haerlemensis” en die van de drukker-uitgever: “t’Amsterdam bij Cornelis lodewijcksz van der Plasse”. Deze uitgave is hier verder niet van belang.

- *ANATOMIA ofte Ontledinghe der Letteren, Waerin claerlijc aengbewesen wort, den waren gront ende vast fondement, van alderbande Gbeschriften, met hare Capitalen, cleyne ende groote, naer baren rechten Aert. Gbeinventeert Door Jan vanden Velde van Antwerpen, houdende Françoysche Schole binnen de vermaerde ende Constrijcke Stadt Haerlem, Anno 1615.* HET DERDE DEEL (zie afb. 9). Een graveur wordt niet vermeld, wel dat het boek gedrukt is “Tot Amsterdam bij Cornelis Lodewijxsz”. Het exemplaar in dit convoluut bij de Bijzondere Collecties bevat op blad 2 dezelfde afbeelding van de bazuinende Fama als in de uitgave voorin het convoluut. In het enige andere bekende exemplaar van deze *Anatomia*-uitgave, thans in de Newberry Library te Chicago, is het Fama-blad niet aanwezig, aldus de kenner bij uitstek op dit terrein, Ton Croiset van Uchelen, in zijn uitgave met inleiding van de *Deliciae*, over de schrijfkunst van Jan van den Velde.⁸

Van belang is te weten dat deel 1 in dit convoluut niet van 1607 is. Oorspronkelijk werd dit exemplaarboek wel in dat jaar uitgegeven, hoogstwaarschijnlijk bij Cornelis Claesz te Amsterdam. De vermelding “Gedruckt bij Henric Meurs, Schrijfmeester tot

Amsterdam” betekent echter dat het om de herdruk gaat uit “omstreeks 1639”.⁹ Verder zijn er ook exemplaren bekend van Jan van den Velde’s *Deliciae* uit 1605 met een blad waarop dezelfde Fama-prent is afgedrukt, als ook exemplaren van de editie van de *Deliciae* door Henricus Hondius van 1649.¹⁰ De samenstelling en dus de inhoud van dergelijke schrijfboeken kon nogal eens wisselen; er komen althans voor elk van de genoemde edities onderling verschillende reeksen platen voor in exemplaren die niettemin hetzelfde titelblad dragen. Het Fama-blad, dat in elk geval met de naam en het werk van Van den Velde verbonden is, behoort blijkbaar niet tot de standaardonderdelen van deze exemplaarboeken en komt – aldus Croiset van Uchelen – slechts incidenteel voor in de bewaard gebleven exemplaarboeken van Van den Velde.

Hoe dan ook, alle bekende afdrukken van de Fama-prent stammen onmiskenbaar van dezelfde plaat (met de vaag nog leesbare vermelding van de stad Delft). Als we de afdruk daarvan nauwkeurig vergelijken met de tekening in het Seep-handschrift, wordt duidelijk dat de godin Fama van de prent het model geweest is voor de pentekening. Er zijn wat de afmetingen betreft alleen kleine verschillen, zoals de lengte van de bazuin (in de tekening iets korter), terwijl het ‘gezicht’ van de bazuin in de tekening wat duidelijker is aangegeven. Elementen die relevant zijn voor gebruik in een schrijfboek van Jan van den Velde zijn weggelaten in de tekening, zoals de lauwerkrans en zijn spreuk “Tleeft al vanden Velde.” De krans is vervangen door het wapen van Amsterdam. Ook de uitgebazuinde woorden “vive la Plume” zijn in de tekening achterwege gebleven, evenals de situering van de gepersonifieerde Fama boven een stad waar militairen naar op weg zijn.

Ik zou nog even terugkomen op de vraag wie het handschrift geschreven heeft: een ingehuurde schrijver of Claas Seep. Het lijkt mij vrijwel zeker dat het gehele handschrift geschreven is door Seep zelf, zij het met tussenpozen. Ik noemde al de weinig kalligrafische wijze waarop de opschriften, initialen en kapitalen geschreven zijn. Een professionele kopiist zou dat ongetwijfeld veel beter gedaan hebben. Verder wees ik op de handicap dat het handschrift in geval van een ingehuurde schrijver steeds de deur uit moest (tenzij de kopiist gedurende de jarenlange, gefaseerde genese van het handschrift steeds bij Seep aan huis kwam). Een ander argument voor mijn sterke vermoeden dat onze apotheker toch zelf de pen gehanteerd heeft, ligt in de vele verschillende manieren waarop de mise-en-page van de inhoud is uitgevoerd. Vaak is de hele breedte van de tekstspiegel gebruikt, soms zijn twee tekstkolommen aangehouden. Opschriften

en onderschriften alsook marginalia hebben steeds doordacht hun plaats ten opzichte van de hoofdtekst gekregen en laten een opzettelijke variatie zien in schrifttype en -grootte. Bijzonder is de eveneens weloverwogen wijze waarop de teksten en de verschillende soorten illustraties tot één geheel zijn samengevoegd. Dat is zonder meer een knap staaltje werk.

We mogen aannemen dat het handschrift vervaardigd is op basis van Seeps al dan niet netjes geschreven kladversies of afschriften van zijn gedichten. Misschien zijn teksten die in druk waren verschenen via die uitgaven in het verzamelhandschrift neergeschreven. Het is echter niet aannemelijk dat de gedichten in die verschillende manuscripten of op losse vellen wat de mise-en-page betreft ook zo zorgvuldig waren neergeschreven als in het uiteindelijke handschrift. Eveneens niet erg waarschijnlijk is, dat in de eerdere versies ook al illustraties voorkwamen van verschillende aard en techniek en zeker niet in eenzelfde voortreffelijke samenhang met de teksten. Gesteld dat Seep zijn teksten, zijn vooraf geselecteerde illustraties en wellicht ook de nog af te drukken ets- en koperplaten bij een kopiist zou hebben gebracht, dan betekent dit dat hij al dat materiaal van vele noodzakelijke instructies moet hebben voorzien om van zijn verzamelhandschrift een correct en fraai resultaat te kunnen maken. De samenhang tussen tekst en beeld luisterde heel nauw. Het is evenmin realistisch te menen dat Seep voor een speciaal gemaakt kopij-exemplaar gezorgd heeft, waarin precies was aangegeven hoe het handschrift met zijn verzamelde gedichten eruit moest gaan zien.

Hoewel bovenstaande gegevens de balans tussen een kopiist enerzijds en Seep anderzijds al enigszins doet overhangen naar de laatste, zijn er nog andere argumenten die genoemd moeten worden. Opmerkelijk zijn enkele notities die met een asterisk als verwijsteken in de marge zijn toegevoegd. Ik beperk me tot drie gevallen, maar er zijn er meer te vinden in het handschrift. Op p. 217 staat onder meer een gedicht ter gelegenheid van de bruiloft van Seigneur Elbert Graft en Lijsbeth Jacobs-dochter (gemaakt op 12 oktober 1642; zie [afb. 10](#), en het commentaar van Eva den Boer bij 'De Hollandsche Juffrouwen', ook op de Seep-site). De dichter vraagt de bruid "Hoe soet Elisabetht ist met soo een te paren die u tot koninckx kint met liefdens kroone kroont." In de marge wordt het kennelijk enigszins dubbelzinnige woord 'koninckx' toegelicht: "nota de bruijgo[m] heten inde wande[ling] de kardinael infante." Op vergelijkbare wijze is op p. 393 een toelichting gegeven bij het woordje 't'licht': "waskaerssen", waardoor de historische werkelijkheid van een aspect in de tekst wordt verduidelijkt. Beide toevoegingen zijn niet netjes horizontaal

in de marge geschreven – wat mijns inziens een kopiist zou doen – maar schuin in de vrije ruimte – wat mij bij een toelichting van de auteur zelf in zijn eigen manuscript minder opmerkelijk lijkt. Op p. 255 vinden we een ‘Geboorte Vermaning aen Jufr. Cornelia Hooft’, waarschijnlijk een achternichtje van de dichter P.C. Hooft (zie afb. 11). In de linker marge staat aangetekend: “P. Hooft drost tot muyde onlangs overleden”. Dat hier een asterisk ontbreekt spreekt vanzelf, want deze notitie slaat niet op een specifiek woord in de tekst, maar is ingegeven door de familienaam in het opschrift.¹¹

Dan het schrift, de inkt en de identificatie van de handen van deze notities. Er is een verschil in schrifttype tussen de twee eerste marginale aantekeningen aan de ene kant en de laatste notitie aan de andere kant. Het schrift van de eerste twee is evident gelijk aan het schrift waarin de meeste teksten in het handschrift geschreven zijn: het is onmiskenbaar dezelfde hand. De derde aantekening lijkt mij overeen te stemmen met het schrifttype waarin sommige regels geschreven zijn (daar waar de schrijver een iets ander schrift nodig achtte; zie de afbeeldingen 3, 4, 5 en 9). Anders gezegd, ook deze notitie moet van dezelfde hand zijn als de hand die het gehele manuscript geschreven heeft. Verder is de inkt steeds dezelfde bruinzwarte inkt die we overal tegenkomen. Als al deze observaties en conclusies juist zijn, dan vormen zij mijns inziens, in samenhang met wat in de voorgaande alinea’s is opgemerkt, argumenten voor de stelling dat Claas Seep zelf de teksten heeft neergeschreven in zijn verzamelhandschrift. Daarvan uitgaande ligt de herkomst van de prachtige tekening van de engelachtige godin Fama voor de hand. Als Seep behalve de auteur ook de kopiist geweest is van de teksten in zijn handschrift, dan moet hij belangstelling gehad hebben voor het schoonschrijven. Ook al zijn de initialen en kapitalen die hij produceerde niet al te fraai, een formele hand schrijven kon hij wel degelijk. De kans is groot dat hij één der exemplaarboeken van Jan van den Velde in zijn kast had staan en goed bestudeerd heeft. Dat dit voorbeeldboek dan het blad bevat heeft met de Fama-prent behoeft verder geen betoog.

Tot besluit van mijn bijdrage eerst een pleidooi. Het handschrift-Seep is zowel literair-historisch als cultuurhistorisch een belangwekkend stuk en boekhistorisch op zijn minst heel interessant. Het is een unieke tijdmachine: Claas Seep lijkt zijn werk nog maar net beëindigd te hebben. Op diverse plaatsen, zoals tussen de bladzijden 82 en 83, liggen het zand en goudstof waarmee hij het drogen van de inkt bespoedigd heeft, nog in de vouw. Relaties tussen literatoren van grote en minder grote reputatie worden zichtbaar, informatie over personen en zaken te Amsterdam en omgeving (Weesp inbegrepen)

komt aan het licht en ook de relatie van Claas Seep met boek- en plaatdrukkers is een boeiend onderzoeksterrein. Kunsthistorisch valt er evenzeer nog veel te bestuderen. Het handschrift zou geheel gedigitaliseerd moeten worden, alle teksten zouden digitaal moeten worden uitgegeven en becommentarieerd. De samenhang tussen tekst en beeld kan verder uitgediept. Het begin is al gemaakt en veel werk is al gedaan door een inspirerende docent en zijn enthousiaste studenten. Digitalisering en voortzetting van het onderzoek in verschillende richtingen zouden een volstrekt verdiende blijk van waardering vormen, niet alleen voor al degenen die zich tot nu toe met het handschrift hebben beziggehouden, maar vooral voor de altijd moderne, bevlogen en deskundige hoofddocent die Piet Verkruijsse vele jaren is geweest. En daarmee heb ik van ganser harte de loftrompet gestoken over een befaamde collega en vriend.

Noten

1. www.hum.uva.nl/bookmaster
2. J.G. Frederiks en F. Jos. van den Branden, *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*. Tweede, omgewerkte dr., Amsterdam [1888-1891], p. 709; vergelijk ook P.C. Molhuysen, P.J. Blok [e.a.], *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, dl. V, Leiden 1921, kolom 716.
3. Exemplaar: Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 853 A 133.
4. Ik heb de twee redacties slechts vluchtig vergeleken en kan me vergissen, maar geeft de druk – ondanks de evident verkeerde spelling van in elk geval de voornaam van de bruid – een betere tekst dan het handschrift?
5. Exemplaar: Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 853 A 137.
6. P. Dijstelberge, *De beer is los! Ursicula: een database van typografisch materiaal uit het eerste kwart van de zeventiende eeuw als instrument voor het identificeren van drukken*. [Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2007]. Met dank aan Paul Dijstelberge, die binnen twee minuten met behulp van URSCULA de drukker van deze uitgave kon aanwijzen.
7. Exemplaar: Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA), BC-OTM, Kal. 3052 (1-3).

8 Ton Croiset van Uchelen, *Deliciae, over de schrijfkunst van Jan van den Velde [...]*, Haarlem 1984, p. 43-44.

9 Zie het overzicht van 'Exemplaarboeken van Jan van den Velde' door Ton Croiset van Uchelen, in zijn *Jan van den Velde, Schrijfmeester, 1569-1623. [...]*, Amsterdam 2005, p. 130-179, hier p. 167.

10 Ton Croiset van Uchelen, *Deliciae, over de schrijfkunst van Jan van den Velde [...]*, Haarlem 1984, p. 22-24.

11 Overigens doen zich hier enkele problemen voor. De drost overleed in 1647, het gedicht draagt als datum 26 januari 1649 en het opschrijven in het handschrift vond waarschijnlijk rond 1650 plaats: wat betekent in dit verband 'onlangs'? Verder is er in de rechtermarge een toelichting met betrekking tot Cornelia Hooft: "out 15 Jaer". Daar moet Seep zich vergissen, tenminste als het inderdaad gaat om Hoofts achternichte. Zij leefde van 1631 tot 1708 en huwde in 1651 met de rijke Amsterdamse koopman David Leeuw, bij welke gelegenheid Seep ook een huwelijksdicht schreef (p. 233-239 in het Seep-handschrift). In 1649 schatte Seep deze Cornelia toch wat te jong in. Of is het jaartal fout en dateert het gedicht van 1647?

VERSCHIEDEN
GEDICHTEN.

BESTAA NDE I N:

Minne, Lof- en Eer-Rymen, Bruilofs-
Dichten, Sonnetten, Lijk- en Graf-
Dichten, Mengel-rijm en Sangen.

D O O R

N I K O L A A S S E E P.

In Amsterdam, des Jaars 1650.

3

4

W 853 A 133. Echts Intree,
Op 't Huw'lijck vanden Eerfamen Discrete Jongman
PIETER CORNELISSEN
GROENVELT.
Ende d' Eerbare Deugtrijcke Jonge Dochter
CHRISTINA IANS.
Inden Echten Staet Vergadert den 9. Januarij, Anno 1639.
In AMSTERDAM.
Spels-wijs uytgebeeldt.

AMSTERDAM,
Gedruckt voor *Ioost Hartgerfz.* Boeck-verkooper, woonende in de
Gast-huys-steegh, aen den Dam, 1639.

Famaes Valm.

over de Euboeische berggange was de Graaf van Souch
de Aegir willemt met hem Rinderveld en hant kindert
na de bevelen van de Staat was op den 10 april
1688.

Van wylt hand
in agt willemt
zijn bevelen
Souch vry.

Ik heb my bedden in mijn Euboeische
van hem van de dertien bevelen
van hem yffant gelyktyge te huy
die dert met agt bevelen bevelen.

Bevegenet met zijn bevelen
overwinning van zijn bevelen
yffant yffant hant de dert
man want die van in de dert.

hiese hant
wylt hand
wylt vry.

Die dert tacht bevelen
dat was wel hem te agt bevelen
wel wylt die bevelen met hant
in bevelen met hant in de dert.

De hant is door een dert yffant
om tacht en onbete int te hant
wel hant hant mede at te hant
te hant dat voor zijn bevelen hant.

hant dert
wylt hand
wylt vry.

van hant wylt dert hant hant
wel niet hant wylt in hant ontomden //

